

**SECTION 1
THEORY AND HISTORY OF THE LAW AND THE STATE;
HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES**

**СЕКЦІЯ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 347.73

**ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

***Никонець Анна Андріївна,**
студентка VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

Науковий керівник:
***Солонар Анастасія Вікторівна,**
канд. юрид. наук,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки ННІ права,
Сумський державний університет*

Належне функціонування фінансової системи є показником того, що дана країна є фінансово самостійною та конкурентоздатною. В даній статті було проведено ретроспективний аналіз становлення фінансової системи України. Основний етап становлення національної фінансової системи розпочався з періоду проголошення незалежності України. Відтоді почалася формуватися фінансова система, яка з кожним кроком стає схожою на європейську. Проте сучасна фінансова система не є досконалою і для подальшого її розвитку потрібно заглибитися в історію її формування. Вперше, коли згадується фінансове право – це період часів Київської Русі. Тоді воно мало примітивний характер у вигляді данини від населення, мита, зборів та ін. З виникненням держав з'явилися і їх державні фінанси. Джерелом доходів були війни, одержання данини з переможених держав та народів, внутрішні натуральні збори й податі, доходи від використання рабів у державних господарствах. Одним із етапів формування фінансової системи став період Запорізької Січі. Саме в цей період створюються автономні податки та власна фінансова система, вперше з'являється бюджет у вигляді «розрахунку доходів і видатків» або фінансовий звіт. Наступним етапом стало входження України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік. В цей період запроваджується нова економічна політика, за допомогою якої змінюються і пріоритети фінансово-економічної політики держави. Проте дана політика мала й свої негативні сторони, які й привели в подальшому до ліквідації НЕПу. З тих пір економіка України значною мірою похитнулася, так як вона була підконтрольною СРСР. Переламним моментом у формуванні фінансової системи стає проголошення незалежності України. З цього моменту, країна стає самостійною державою та не є підконтрольною іншим країнам.

Ключові слова : фінансова система, фінансове право, державні фінанси, міжнародні фінансові операції, фінансово-економічна політика.

Nykonets A. A. Historical and Legal Aspects of Formation and Functioning of Financial System of Ukraine. The good functioning of financial system is an indication of financial independency and competitiveness of a country. This article is a retrospective analysis of the formation of the financial system of Ukraine. The main phase of the national financial system development began with a period of Ukraine's independence. Since then started the formation of financial system, which tends to be like European system. However, our financial system is not perfect and for its further development, we need to delve into the history of its formation. Financial law is referred in a period of Kievan Rus for the first time. At that time it had a primitive character as a tribute from the public, duties, fees etc. With the emergence of states also emerged and their public finances. The sources of income were wars, tributes from the vanquished states and peoples, natural internal charges and taxes, revenues from the use of slaves in the state economy. One of the stages of financial system formation began during the Zaporizhzhya Sich period. At this time were created autonomous own taxes and financial systems, first appears as a budget "indication of revenues and expenditures" or a financial report. The next stage was Ukraine's accession to the Union of Soviet Socialist Republics. During this period, was introduced New Economic Policy (NEP) which caused the change of financial and economic policy of a state. However, this policy had also negative aspects, which were subsequently brought to the elimination of the NEP. Since then, Ukraine's economy greatly shaken, cause it was controlled by the Soviet Union. A turning point in shaping the financial system is the independence of Ukraine. At that moment, the country became an independent state and wasn't accountable to other countries. The rest conclusions and theories about further development and functioning of the financial system of Ukraine were also considered in this article.

Keywords : financial system, finance law, public finance, international financial transactions, financial and economic policy.

Основою функціонування кожної країни є її фінансова система. В залежності від напрямків функціонування та якості роботи залежить, в подальшому, добробут кожної країни світу, її конкурентна здатність на міжнародній арені та розвиток економіки в цілому порівняно з іншими країнами.

Основний етап у формуванні національної фінансової системи України розпочався із проголошенням Верховною Радою незалежності України 24 серпня 1991 р., яка ухвалила історичний документ – Акт проголошення незалежності України [1, с. 46], після чого розпочався процес становлення фінансів в умовах ринкової економіки [2, с. 26]. Відтоді почала формуватися нова фінансова система, яка з кожним кроком стає схожою на європейську систему. Адже саме європейська система має еволюційний характер розвитку [3, с. 199]. У свою чергу, для визначення етапів і особливостей формування фінансової системи необхідним видається заглибитися більш детально в історію її формування, провести ретроспективний аналіз існуючої фінансової системи та зробити певні висновки щодо подальшого розвитку. Все вищезазначене актуалізує проведене дослідження.

На протязі останніх десятиліть в Україні з'явилося безліч праць практикуючих науковців-економістів, присвячених «фінансовій системі», завдяки чому коло наших знань про неї істотно розширено. Останні розкривають питання вивчення історичних особливостей і проблем функціонування національної фінансової системи. Дані аспекти розглядали такі вчені, як О. Білоконенко, О. Гриценко, О. Вовчак, Г. Башняний, О. Квакша, В. Грушко, В. Лисицький, С. Науменкова, І. Сало, І. Форкун, Ю. Ніколенко, та ін. Завдяки дослідженню становлення фінансової системи України за останні роки можна зробити висновок, що ефективність нових реформ значною мірою залежить від осмислення минулого, яке дає змогу використовувати наукові і практичні надбання вчених і практиків. На сьогоднішній день ще не достатньо вивчені історичні аспекти та не розкриті основні ціннісні характеристики фінансових моделей, які історично утворилися на території нашої країни, врахування яких буде впливати на формування, розвиток та інтеграцію фінансової системи України у світовий простір [4, с. 222].

Вперше зародки фінансових відносин виникають ще за часів Київської Русі, звісно ж

вони мало примітивний характер, основним джерелом надходження була данина від населення, мито, збори, які були в той час на кшталт податкових платежів, а також плата за користування послугами судочинства, надання позик [5].

Зростання обсягів міжнародної торгівлі, ускладнення торговельної діяльності вже в I тисячолітті до н.е. зумовили потребу в удосконаленні розрахункових операцій. Майже одночасно в малоазійській державі Лідія на зламі VIII-VII ст. до н.е. та в Стародавній Греції на острові Егіна в VII ст. до н.е. виникли монети, які поступово стають універсальним платіжним засобом, посередником торговельних операцій між народами і країнами, об'єктом купівлі-продажу. У Київській Русі, за свідченням «Руської правди», грошовою одиницею обміну спочатку виступали куни, або гривні кун (зливок срібла в ½ фунта). Водночас на території Київської Русі перебували і металеві гроші інших країн (диргеми, арабські монети VIII-X ст.). Власні металеві (срібні) монети у Стародавній Русі почали карбувати за часів київського князя Володимира (980 – 1015), проте розрахунки за зовнішньоторговельними операціями здійснювалися як металевими грошима, так і хутром [6, с. 150].

З виникненням держав з'явилися і їх державні фінанси. Джерелом доходів держав стародавнього світу були війни, одержання данини з переможених держав та народів, внутрішні натуральні збори й податі, доходи від використання рабів у державних господарствах. Витрати держав стародавнього світу (утримання правителів, їх найближчого оточення, утримання армії, витрати на утримання посольств в інших країнах, будівництво оборонних та культових споруд тощо) в основному мали натуральну форму.

В період стародавнього світу міжнародні торгівлі, а звідси і фінансові зв'язки були розвинуті недостатньо для того, щоб між рабовласницькими державами міжнародні фінансові відносини здійснювалися на регулярній основі.

В Україні міжнародні фінансові операції виникли на території Північного Причорномор'я, яке виконувало функцію контактної зони варварського і грецького світів. Перші срібні монети з'явилися у Боспорі, Ольвії та Херсонесі [7, с. 46].

В феодальний період одержала подальший розвиток зовнішня торгівля, що спричинило необхідність обумовлювати в міждержавних договорах питання правового статусу іноземних

купців, захист їх інтересів. У цей період в деяких договорах починають обумовлюватись і суто міждержавні фінансові питання.

Перший торговельний договір було підписано у 911 р. князем Олегом, який здійснив другий похід на Константинополь (перший похід був у 907 р.). Даний договір мав 15 статей і передбачав сплату Візантією значної контрибуції, безмитну торгівлю, надання пільгових умов руським купцям у Константинополі та ін. [8, с. 45]. Даний договір сприяв більшому надходженню грошових коштів до держави та давав більш сприятливі умови торгівлі для русичів. Проте, недоліком даного договору було те, що в ньому не було чітко сформованого порядку стягнення даних податків.

Уперше певну регламентацію фіскальних норм і термінів було здійснено за часів правління княгині Ольги. У фінансових операціях почали використовувати грошову одиницю – гривню [4, с. 223].

Протягом другої половини XVI – XVII ст. відбулися значні зміни у фінансово-податковій системі, які призвели до поділу України. У Литовському князівстві основним податком вважалась сербина, у Польському королівстві – десятина на користь церкви та стація (натуральна повинність на утримання війська). Тобто, разом із втратою державності у середині XIV ст., фінансова система України та її складові визначили та регламентували іноземні держави (Польща, Литва, Угорщина, Молдавія) [9, с. 89].

Наступним етапом формування фінансової системи є період Запорізької Січі. Адже саме в цей період були створені автономні податки та власна фінансова система (створено Військовий скарб, вироблено засади його наповнення та використання коштів). Перший бюджет у вигляді «розпису доходів і видатків», або фінансовий звіт, з'являється у 1680 році. На Січі починають функціонувати значні кредитні операції та продаж цінностей з відстрочкою платежів, а також мав місце державний кредит. Велике значення для подальшого розвитку державних фінансів була конституція «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького», яка була складена в 1710 році Пилипом Орликом, і яка була однією із перших конституцій у світі. В цьому документі було визначено вперше поняття державної скарбниці та обов'язки Генерального скарбника [10, с. 114]. Таким чином ми можемо сказати, що доба Гетьманщини мала величезний вплив на подальший розвиток фінансової системи.

Із входженням України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік кардинально змінюється її фінансово-економічне

становище. В усіх союзних республіках фінансово-економічна політика здійснювалась однаково і полягала в націоналізації банків, залізниць, підприємств, запровадженні контрибуції для заможних верств населення. Усі фінансові органи нашої країни були безпосередньо підпорядковані РСФР через свого уповноваженого в Україні, а з 1923 р. – через Народний комісаріат фінансів УРСР. У перші роки радянської влади в Україні завдяки фінансово-кредитній системі надавалась допомога націоналізованим підприємствам, які фінансувались безпосередньо з державної скарбниці. Фінансування здійснювалось через Народний банк, який було створено після націоналізації радянською владою банківських установ.

Із запровадженням у 1922р. нової економічної політики (НЕП) змінюються і пріоритети фінансово-економічної політики держави, зокрема, основними її напрямками стали: запровадження стійкої грошової одиниці, дозвіл на приватну торгівлю, денационалізація малих і середніх підприємств, зменшення тиску держави на фінансово-економічний сектор, введення єдиної податкової системи, створення ощадних кас та Ощадного банку. Внаслідок проведення таких заходів господарські взаємозв'язки поживались, з'явилися перші ознаки відродження фінансових відносин. Однак, незважаючи на певні переваги НЕПу (зростання промислового виробництва, розвиток торгівлі, зняття суспільного напруження), були й значні недоліки (відсутність зовнішньої торгівлі, харчова криза та ін.), що і призвело до ліквідації НЕПу та встановлення командно-адміністративної системи управління [1, с. 45].

Виходячи з цього фінансова система України як адміністративно-територіальної складової СРСР існувала суто символічно, оскільки податкову систему, бюджет України та інші її елементи затверджував уряд СРСР. Так з України продовжувався відтік фінансових ресурсів, і відповідно, вона була позбавлена ознак самостійної національної економіки.

Наступний етап, що став визначальним для формування фінансової системи України, - це проголошення Верховною Радою України незалежності. В такий, доволі критичний період для України, все ж відбулося становлення незалежної національної фінансової системи

України. Зараз вона перебуває на стадії формування та за своєю структурою прагне бути схожою на моделі фінансових систем найбільш розвинених країн світу [11].

Основним завданням даного етапу став вихід країни з великої економічної кризи, ефективність розподілу фінансових ресурсів та досягнення макроекономічної стабільності, хоча б на початковому рівні.

Отже, виходячи з викладеного матеріалу, слід визначити етапи формування фінансової системи України:

- етап зародження фінансових відносин, який розпочинається з часів Київської Русі (фінансові відносини мали примітивний характер, основним джерелом надходження була данина від населення, мито, збори, а також з'являється плата за користування послугами судочинства, надання позик);

- етап, на якому були створені автономні податки та власна фінансова система, - це період Запорізької Січі (створено Військовий скарб, вироблено засади його наповнення та використання коштів, з'явився перший бюджет у вигляді «розпису доходів і видатків»; була розроблена конституція «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького»);

- етап входженням України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, під час якого кардинально змінюється її фінансово-економічне становище, яке прирівнюється до становища інших країн складу СРСР (націоналізація банків, залізниць, підприємств, запровадженні контрибуції для заможних верств населення, усі фінансові органи були безпосередньо підпорядковані СРСР через свого уповноваженого в Україні);

- етап формування національної фінансової системи України, який розпочався після проголошення її незалежності і триває до сьогодні (від початку становлення фінансів України до євроінтеграції).

Таким чином, фінансова система України розвивалася під впливом інших країн, набула досвід та формувалася як незалежна, самостійна фінансова система. Можливо, в деяких випадках, цей досвід не був досить позитивним, проте він дав основу для початку формування своєї фінансової системи, що інтегрується у світовий фінансовий простір.

Використана література :

1. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси : навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема; за ред. О. Я. Стойка. – К. : Алерта, 2014. – 432 с.
2. П'ятаченко Г. О. Становлення та розвиток фінансів України. 1917-2003/ Г. О. П'ятаченко, Л. В. Кухарець. – К. :НДФІ, 2005. – 784 с.

3. Уткіна М. С. Історико-правові аспекти становлення фінансової системи України [Електронний ресурс] / М. С. Уткіна // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 199–204. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2015_5_35.pdf.
4. Канцір І. А. Еволюція становлення та розвитку фінансової системи України / Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Випуск 21.14. – С. 222-226.
5. Паньків О. М. Здійснення митної справи у часи Київської Русі [Електронний ресурс] / О. М. Паньків. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2011_4/221.pdf.
6. Рогач О. І. Міжнародні фінанси : підруч. / О. І. Рогач. – К. : Либідь, 2003. – 784 с.
7. Лазебник Л. Л. Міжнародне фінансове право : навч. пос. / Л. Л. Лазебник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 312 с.
8. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. – 3-тє вид., вип., доп. / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2007. – 688 с.
9. Ковальчук В. М. Історія економіки та економічної думки : навч. посібн. / В. М. Ковальчук, М. В. Лазарович, М. І. Сарай. – К. : Вид-во «Знання», 2008. – 647 с.
10. С. Голубка / З історії фінансів української держави від Київської Русі до Гетьманщини / С. Голубка // Незалежний аудитор. – 2014. – №2. – С.110-117.
11. Полозенко Д. В. Фінансова система України і бюджетний процес : сутність та шляхи їх удосконалення / Д. В. Полозенко // Фінанси України. – 2006. – №11. – С. 18-25.